

Mitä kieli meille merkitsee

Irina Piippo, Johanna Vaattovaara & Eero Voutilainen: *Kielen taju. Vuorovaikutus, asenteet ja ideologiat*. Helsinki: Art House 2016. 293 s. ISBN 978-951-884-540-2.

Irina Piipon, Johanna Vaattovaaran ja Eero Voutilaisen kirjoittama *Kielen taju: Vuorovaikutus, asenteet ja ideologiat* käsittelee kielenkäyttöön ja sen tutkimukseen liittyviä asenteita, mielteitä ja ideologioita. Teos sijoittuu laajasti sosiolingvistiikan tutkimuskenttään. Siinä lähestytään kieltä sosiaalisena toimintana ja puretaan totunnaisia ajatusmalleja, jotka ohjaavat toimintaamme kieliyhteisön jäseninä. Kirja on suunnattu suomen kielestä kiinnostuneelle maallikolle, mutta sillä on annettavaa myös kielentutkijalle. Kyseessä on yhteiskunnallisesti tärkeä puheenvuoro, joka haastaa lukijansa tarkastelemaan kriittisesti niin omaa kuin muidenkin kielenkäyttöä sekä pohtimaan, millaisia vaikutuksia tietynlaisella kielenkäytöllä voi olla.

Kieli muuttuu, muuttuvatko asenteet?

Alku- ja loppusanojen lisäksi teoksessa on kahdeksan lukua, joissa sen teemaa käsitellään eri näkökulmista. Ensimmäisessä luvussa lukijalle esitellään sosiolingvistiikan peruskäsitteet, joiden avulla kieltä, kielenkäyttöä ja siitä luotuja mielikuvia kirjassa tarkastellaan; keskeisimpinä mainittakoon kieli-ideologia, kieli- asenne, kieleen liittyvät mielteet ja kielen indeksisyys. Samalla määritellään teeman kannalta olennaisin käsite, kielen taju. Se viittaa kokonaisvaltaiseen ymmärrykseen siitä, ”mitä parhaillaan käytettävä kieli merkitsee juuri meneillään olevassa vuorovaikutustilanteessa” (s. 38). Kyse on siis kyvystä toimia kielen kanssa

erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa. Kielen taju on aina ideologioiden kyllästävä, eli ideologiat vaikuttavat tapaamme hahmottaa kieltä ja toimia sen kanssa. Teoksen kantava ajatus onkin, että ”ymmärryksemme kielestä on aina jonkinlainen ideologinen rakennelma” (s. 24). Kielen tajuun liittyvät kiinteästi kielen normit, jotka kirjassa määritellään odotuksiksi siitä, millä tavalla kieltä on sopivaa käyttää tietyssä tilanteessa (s. 39; ks. myös Piippo 2012). Kielen normit eivät ole ainoastaan kielenhuollon antamia ohjeita, joiden perusteella arvioidaan ilmauksen hyväksyttävyyttä yleiskielen näkökulmasta, vaan myös vuorovaikutuksen resursseja. Normit syntyvät ja niitä uusinnetaan ja myös rikotaan vuorovaikutustilanteesta toiseen, ja ne ohjaavat tulkittaamme kielestä.

Kirjan toisessa luvussa esitellään yleistajuisesti, kuinka kielen vaihtelu ja muutosta sekä niihin liittyviä ideologioita voidaan tutkia. Kielenmuutoksen ideologioista puhuttaessa teoksessa nostetaan esiin ihanne muuttumattomasta, ”rappeutumattomasta” kielestä ja kytketään se nationalistiseen yksi kieli, yksi mieli -ajatteluun. Tällaiset ideologiat näyttävät rakentuvan yhä uudelleen muun muassa median kielenkäyttöä arvioitaessa. Luvussa havainnollistetaan, miten median kielenkäyttö on viime vuosikymmeninä muuttunut muodollisesta rennommaksi. Esimerkiksi television keskusteluohjelmassa voidaan solmia sinunkaupat jopa entisen presidentin kanssa. Ihmisten asenteet median kielenkäytöstä sen sijaan näyttävät usein rakentuvan mielikuviin muodollisen, kirjakielisen ilmaisun tärkeydestä. Luvussa julkista kielenkäyttöä tarkastellaan varsin yksityiskohtaisesti, mikä selittyneen sillä, että mediakieli on niin näkyvää ja il-

meisen tunteita herättävää. Sillä näyttäisi myös olevan vaikutusta käsityksiimme kielestä, vaikka monet kielentutkijat ovatkin eri mieltä median kyvystä muuttaa kieltä (ks. Stuart-Smith, Pryce, Timmis & Gunter 2013).

Teoksen kolmannessa luvussa siirytään murteiden maailmaan. Kirjoittajien asiantuntemus näkyy aiheen syvässä käsittelyssä. He lähestyvät murteita sosiaalisesti merkityksellisinä riippumatta siitä, miten hyvin käsityksemme niistä vastaa ”todellisia” murrealueita tai miten hyvin tunnistamme niiden lingvistisiä yksityiskohtia. Kuten tekijät osuvasti toteavat, murteissa on oikeastaan kyse siitä, että tietyt kielelliset ainekset ovat mielikuvissamme kytkeytyneet yhteen erilaisten kielenulkoisten yksityiskohtien kanssa. Tällöin tiettyihin ”heimoihin” yhdistyvät kielenilmiöt voivat saada tiettyjä sosiaalisia arvolatauksia. Esimerkiksi karjalaisuuteen yhdistettävät kielenilmiöt voivat yhdistyä mielikuviiin karjalaisten iloisuudesta ja leppoisuudesta. Vaikka kielenkäyttäjää ei itse olisi karjalainen, hän voi puheessaan hyödyntää tätä indeksikaalista suhdetta (ks. Silverstein 2003).

Murremaisemasta siirrytään neljännessä luvussa tarkastelemaan vieraskielisiä vaikutteita, jotka usein puristisen kieli-ideologian hengessä nähdään uhkana kielen yhtenäisyydelle ja säilymiselle. Luvussa selitetään, miten puristisen kieli-ideologian taustalla on ajatus kansallistunteen vahvistamisesta toiseutta vastustamalla – kielenkäyttäjien on usein helpompi sulattaa kotoperäinen vaihtelu kuin se, että kieleen omaksutaan piirteitä muista kielistä. Kirjoittajat purkavat kuitenkin tätä ideologiaa kuvaamalla, miten vieraskieliset vaikutteet itse asiassa usein monipuolistavat kielellisiä resurssejamme. Esimerkiksi englannista suomeen tullut *pliiis*-sana ei suinkaan ole synonyyminen kotoperäisen *kiitos*-sanan kanssa, vaan se on keino ilmaista ”tut-

tavallisuutta, epämuodollisuutta, usein epätoivoisen sävyistä pyyntöä” (s. 114). Tällaiset esimerkit osoittavat, että vieraskieliset sanat voivat asettua, ja usein asetuvatkin, tehtävään, johon kotoperäinen sana ei kelpaa.

Puhutun ja kirjoitetun kielen vastakkainasettelua tarkastellaan teoksen viidennessä luvussa. Lähtökohtana on kirjassa aiemmin mainittu kirjoitetun yleis- tai standardikielen ylivalta, etenkin se, miten arkista puhekieltä on aiemmin myös kielitieteessä arvotettu kirjoitetun standardikielen näkökulmasta (ks. Linell 2005). Luvussa erotellaan käsiteparit puhuttu kieli – kirjoitettu kieli ja puhekieli – kirjakieli. Ensimmäisellä viitataan ”kielenkäytön kanavaan eli siihen, toteutuuko vuorovaikutus ääninä ilmassa vai merkeinä paperilla tai näytöllä” (s. 128). Jälkimmäisellä taas erotetaan arkinen ja vapaamuotoinen kielenkäytön tyyli muodollisemmasta ja säädellymmästä tyylistä. Luvussa keskitytään ennen kaikkea puhutun puhekielen ja kirjoitetun kirjakielen vertailuun, eli siinä toisinnetaan arki-ajattelulle ominaista vastakkainasettelua. Luvun lopussa asetelmaa aletaan onneksi purkaa nostamalla esiin puheen ja kirjoituksen eri lajeja ja muotoja. Mielestäni tässä olisi kuitenkin ollut oiva tilaisuus käsitellä myös puheen ja kirjoituksen yhteenkietoutumista (ks. Barton 2007): sekä niiden yhteispeliä (esim. PowerPoint-diojen käyttö luennoilla) että sitä, miten puhe on usein tärkeä osa kirjoitetun tekstin tulkintaa (esim. sosiaalisen median viesteistä keskustelu). Jäin myös kaipaamaan monipuolisempia esimerkkejä erilaisista kielenkäyttötilanteista, jotta esimerkiksi verkkokeskusteluiden puheenomaiset piirteet olisivat tulleet konkreettisemmin esiin.

Oikeakielistä ja täydellistäkö?

Teoksen kuudes luku pureutuu kielenohjailuun, jolla tarkoitetaan standardikielen

kielenhuoltoa tai oikeakielisyyttä (s. 147). Luvussa tarkastellaan ennen kaikkea kielenohjailun taustalla olevia kielipoliittisia ideologioita, joiden katsotaan vaikuttavan sekä viralliseen kielenohjailuun (esim. suomen kielen lautakunta) että yksittäisten kielenkäyttäjien tulkintoihin kielestä. Keskiössä on nimenomaan standardikielen ohjailu. Ulkopuolelle jää se, miten kielenkäyttäjät monitoroivat toistensa arkista kielenkäyttöä ja samalla toisintavat ja haastavat normeja, jotka eivät välttämättä ole standardikielen mukaisia (vrt. Evaldsson & Cekaite 2010; Hynninen 2016). Toisaalta luvussa kyllä annetaan esimerkkejä siitä, kuinka viralliseen standardikielen ohjailuun reagoidaan ja kuinka sitä toisinaan myös vastustetaan. Esimerkiksi Helsingin Sanomien päätoimittaja reagoi suomen kielen lautakunnan vuonna 2014 antamaan suositukseen hyväksyä *alkaa tekemään* -muoto yleiskieleen sanomalla, että hänen lehdessään suositusta ei oteta käyttöön. Näin Suomen suurin päivälehti asettui vastustamaan suomen kielen lautakunnan suositusta, mikä kuvastaa epävirallisemman kielenohjailun merkitystä. Luvussa olisi voinut tuoda vahvemmin esiin tämän jännitteen, joka virallisen ja epävirallisemman kielenohjailun välillä on. Luvun olisi myös voinut sitoa vahvemmin ensimmäisessä luvussa esitettyyn ajatukseen vuorovaihtuksessa rakentuvista normeista, sillä myös kielenohjailussa on viime kädessä kyse siitä, mitä kielenkäyttäjät hyväksyvät kielenkäyttöön ja mitä eivät. Kielipoliittisia ideologioita luvussa tarkastellaan kuitenkin kattavasti. Tärkeä huomio on se, että virallisessa kielenohjailussa on Suomessa ajan saatossa siirrytty yksityiskohdaisesta säätelystä väljempään suositukseen ja ”vakiintuneen kunnioittamiseen” (s. 173). Uskoakseni monelle maallikkolukijalle historiallisesti mielenkiintoinen seikka on myös suomen kielen kirjakielen tietoinen kehittäminen eri murteiden pohjalta.

Seitsemännessä luvussa siirrytään tarkastelemaan sitä, miten sukupuoli näkyy kielessä ja kielenkäytössä. Luvussa korostuu pyrkimys kriittisen kielitietoisuuden kehittämiseen. Siinä murretaan myyttiä tasa-arvoisesta suomen kielestä osoittamalla, että kieliopillisen suvun ja sukupuolia erottelevien pronominien puuttuminen ei tarkoita, että kieltä välttämättä käytettäisiin tasa-arvoisesti. Luvussa tuodaan myös hyvin esiin piilokategoriat (esim. *miessairaanhoidaja*) ja vertaillaan eri aikoina ilmestyneiden sanakirjojen ihmiskuvaa. Kriittisen kielitietoisuuden kehittämisen näkökulmasta kirjoittajat tekevät erittäin tärkeän huomion stereotyyppittelystä: ”[s]iinä missä tyypittely ja kategorisointi helpottavat ympäristön havainnointia, stereotyyppittely estää näkemästä toimintaympäristön variaatiota ja tekee erilaisten kategorioiden rajoista vaikeasti ylitettäviä” (s. 192). Stereotyyppit ylläpitävät valtarakenteita ja eriarvoistavia ajattelutapoja, jotka eivät liity ainoastaan sukupuoleen vaan ylipäätään erilaisiin kategorisointeihin.

Teoksen viimeisessä luvussa pohditaan vielä kielenopetuksen ideologioita ja tarkastellaan kielenoppimista kielen sosiaalistumisen näkökulmasta (ks. Schieffelin & Ochs 1986; Duranti, Ochs & Schieffelin toim. 2012). Keskiössä ovat ”oppimisen toimintalähtöisyys, prosessi- ja kielen tiiviit yhteydet yhteisön kulttuuriin, sen käytänteisiin ja normeihin” (s. 207). Tästä dialogisen kielikäsitteksen näkökulmasta katsottuna kielitaito määrittyy taidoksi käyttää kieltä tilanteeseen sopivalla tavalla. Luvussa pohditaan oivaltavasti niitä mahdollisuuksia, joita dialogisen kielikäsitteksen omaksuminen kielenopettamiseen avaa. Olennaiseksi muodostuu ajatus oppijan ohjaamisesta aktiiviseksi kielellä toimijaksi tutustuttamalla hänet yhteisön kielenkäytön moninaiseen kirjoon. Tähän liittyy myös kielitaidon tarkasteleminen kokoelmana osittain hallittuja rekistereitä sekä äidinkieli-

sen kielenkäyttäjän idealisoinnin kyseenalaistaminen.

Lopuksi

Kaikkiaan *Kielen taju* tasapainottelee hyvin eri yleisöjen ristipaineessa: se tarjoaa katsauksen kielen tajun – kielen merkitysten ja siitä vallitsevien käsitysten – tutkimuksen laajaan kenttään. Samalla se purkaa kieleen ja kielenkäyttöön liitettyjä myyttejä ajantasaisen kielentutkimuksen valossa sekä konkretisoi kielen ilmiöitä kuvaavin, usein hauskein esimerkein. Se onnistuu sävyttämään arjen monesti yksioikoista kieli-puhetta ja myös selittämään, miksi tietoisuuden lisääminen kielestä on tärkeää. Voi vain todeta, että lukekaa *pliiis* tämä kirja.

NIINA HYNINEN
etunimi.sukunimi@helsinki.fi

Lähteet

- BARTON, DAVID 2007: *An introduction to the ecology of written language*. 2. painos. Oxford: Blackwell.
- DURANTI, ALESSANDRO – OCHS, ELINOR – SCHIEFFELIN, BAMBI (toim.) 2012: *The handbook of language socialization*. Malden: Wiley-Blackwell.
- EVALDSSON, ANN-CARITA – CEKAITE, ASTA 2010: ”Schwedis’ he can’t even say Swedish”. Subverting and reproducing institutionalized norms for language use in multilingual peer groups. – *Pragmatics* 20 s. 587–604.
- HYNINEN, NIINA 2016: *Language regulation in English as a lingua franca. Focus on academic spoken discourse*. Berlin: De Gruyter Mouton.
- LINELL, PER 2005: *The written language bias in linguistics. Its nature, origins, and transformations*. London: Routledge.
- PIIPPO, IRINA 2012: Viewing norms dialogically. An action-oriented approach to sociolinguistic metatheory. Julkaisematon väitöskirja. Helsingin yliopiston nykikielten laitos.
- SCHIEFFELIN, BAMBI – OCHS, ELINOR 1986: Language socialization. – *Annual Review of Anthropology* 15 s. 163–191.
- SILVERSTEIN, MICHAEL 2003: Indexical order and the dialectics of sociolinguistic life. – *Language and Communication* 23 s. 193–229.
- STUART-SMITH, JANE – PRYCE, GWILYM – TIMMIS, CLAIRE – GUNTER, BARRIE 2013: Television can also be a factor in language change. Evidence from an urban dialect. – *Language* 89 s. 501–536.

Etu jäsentilaajille!

Jäsentilaajat pääsevät lukemaan tuoreimmat Virittäjät verkossa. Muille verkkosisältö avautuu vasta vuoden kuluttua julkaisemisesta. Pääsy uusimpiin numeroihin edellyttää jäsentilaajilta rekisteröitymistä Virittäjän käyttämään OJS-julkaisujärjestelmään. Tarkemmat ohjeet rekisteröitymisestä ovat Virittäjän uusilla verkkosivuilla osoitteessa <http://journal.fi/virittaja/>.